

УДК 303.4: 639.2 (477.74)

**АНАЛІЗ СТАНУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ
СТРАТЕГУВАННЯ РОЗВИТКУ РИБОПРОМИСЛОВОГО
КОМПЛЕКСУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

***THE STATE OF ODESSA REGION FISHERIES AND AQUACULTURE
FOR FISH INDUSTRY STRATEGY DEVELOPMENT***

**Фесенко О.О.
Oksana Fesenko**

Проаналізовано стан, основні тренди, територіально-галузеві проблеми розвитку рибогосподарського комплексу, обґрунтована необхідність програмно-цільового метода збалансованого управління рибним господарством в регіоні

За останні десятиріччя в рибному господарстві держави спостерігається глибока структурна деформація і значне відставання від розвинутих країн світу. [1] Саме тому національний рибпромисловий комплекс сьогодні є об'єктом державного антикризового управління та активного реформування. Проводиться кардинальне оновлення нормативно-правової бази його функціонування, іде пошук економіко-організаційних механізмів реалізації нововведень. Прийнятий основний закон, регламентуючий діяльність всіх суб'єктів галузі.[2] Процес реформування, ініційований державою, стосується всієї вертикалі галузевого управління та потребує відповідних дій з боку регіонів.

Одеська область має унікальний природно-ресурсний потенціал лиманів, озер, акваторії пониззя Дністра, Дунаю та північно-західної частини Чорного моря, що традиційно давало підставу вважати область провідним рибогосподарським регіоном України. Діагностика галузевого стану свідчить, що за останні десять років рибне господарство області з потужного рибпромислового комплексу загальнодержавного значення перетворилося на малоефективне господарство з цілою низкою економічних, соціальних та екологічних проблем регіональної локалізації. Область втратила свою лідируючу позицію серед інших рибодобувних регіонів України, що безумовно негативно вплинуло на загальний стан економіки регіонального агропромислового комплексу, складовою частиною якого є рибне господарство. Тим не менш, сьогодні всі рибогосподарські структури та підприємства області є учасниками процесу реформування та, як слід, відчувають на себе навантаження від організаційно-економічних, правових, управлінських трансформацій. В цих умовах край необхідне чітке розуміння галузевих цілей, принципів, методів державної політики та їх наслідків для регіонального рибогосподарського комплексу.

В Одеської області спостерігаються всі сучасні проблемні сторони

роботи рибного господарства, які визначені як загальногалузеві. Вони носять системний характер і стосуються необхідності реформування та збалансування діяльності у сферах охорони та відтворення водних біологічних ресурсів, вилову та переробки, зберігання і перевезення, оптової та роздрібною реалізації рибної продукції. У таблиці 1 представлені дані, які характеризують динаміку об'ємів виловів по всім групам водойм області.

Як свідчать статистичні данні, суттєвих коливань загальних обсягів вилову за відокремлений період не спостерігається (середня величина відхилень від максимального за зазначений період обсягу вилову у 2009 році – приблизно 15%). Можна вважати, що рибодобувні підприємства області досягли визначеного рівня своїх можливостей за умовами існуючих матеріально-технічної бази та правових, організаційно-економічних «правил гри». При цьому потреба населення області в рибі та рибопродуктах, яка складає приблизно 47000 т на рік, задовольняється в більшості за рахунок імпорту.

Промисел у кожній групі водойм області має свої особливості, умови, управлінські механізми, проблемні питання тощо.

Згідно з даними ДП "Одеський Центр ПівденНІРО", 30 років тому в *північно-західній частині Чорного моря* видобувалося від 9,5 до 20 тис. тонн риби і від 12,6 до 19,2 тис. тонн філофори. Зараз видобуток риби в морі становить близько 4 тис. т / рік. Вилов філофори, починаючи з 1997 р., був припинений. Основну частку вилову становить малоцінний об'єкт промислу - шпрот. Вилов усіх інших видів морських риб та інших живих ресурсів залишається на низькому рівні. Число судів, що ведуть промисел у Чорному морі, скоротилося в 7 разів, будівництво нових не здійснюється. Число ставних неводів в прибережній зоні зменшилося в 10 разів.

Основними факторами, що негативно впливають на рибальство в Чорному морі, є: загальне погіршення екологічної ситуації (евтрофікація, забруднення, розвиток заморних явищ, вселення мнеміопсиса, посилення загальної антропогенного навантаження); низький попит на продукцію з основного промислового виду - шпроту; сезонний характер промислу шпроту; закриття районів зимового промислу хамси у водах Росії та Грузії; висока бюрократизація контролю за промислом (громіздка дозвільна система, корупція при розподілі квот тощо); відсутність державної підтримки; «тінізація» уловів і браконьєрство, а також не опрацьовані міжнародні механізми відповідного рибальства.

Вилов у *р. Дунай та придунайських водоймах* характеризується значним погіршенням якісної структури риби. Основні фактори, що негативно впливають на рибальство в р. Дунай: забруднення водного середовища; гідробудівництво; осушення заплавної території (знищення нерестовищ); водозабір для господарських потреб; судноплавство; днопоглиблення; відсутність рибо утримуючого обладнання на каналах та шлюзах, «тінізація» уловів і браконьєрство.

Таблиця 1.
Обсяги вилову водних живих ресурсів у водоймах Одеської області (т)

Водойми	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7
Чорне море	-	-	3613,2	4711,2	3562,8	4315,459
Придунайски воойми						
Р. Дунай	357,9	384,1	583,8	576,0	624,6	552,519
Стенцовська заплава	-	1,4	-	-	-	2,163
Всього	357,9	385,5	583,8	576,0	624,6	554,6815
Дністровський басейн						
Дністровський лиман, р.Дністер	544,4	541,4	548,9	510,2	455,1	448,9
Кучурганське водосховище	14,5	13,1	9,9	10,9	4,8	5,255
Всього	558,9	554,5	558,9	521,1	459,9	454,155
Причорноморські лимани						
Шаболатський лиман	35,9	51,2	51,2	83,9	55	79,435
Тилігульський лиман	335,4	275,4	187	309,3	348,6	415,431
Григор'євський лиман	10,1	7,8	-	-	-	-
Тузловська група лиманів	в СТРГ	в СТРГ	в СТРГ	в СТРГ	0	10,637
Всього по лиманам	381,4	334,4	238,6	393,2	403,6	505,503
Разом по водоймам	1298,2	1274,4	4994, 4	6201,5	5050,9	5829,799
Спеціалізовані товарні рибні господарства						
Оз.Кагул-Каргал	1159	1474	1012, 1	582,5	454,9	261,13
Оз. Катлабуг	396,4	432,6	452	407,4	302,7	345,586
Оз. Китай	221,4	148,5	157,5	144,4	231,9	207,028
Дофинівський лиман	28,4	8,9	1,0	-	1,1	12,915
Оз.Ялпуг-Кугурлуй	0	473,7	654,6	933,2	668,3	435,801
Оз.Сасик	944,7	943,3	653,6	777,8	233	1024,24
Хаджибейський лиман	302,5	866,2	485,1	808,8	652,1	711,52
Кричунівське водосховище	-	-	-	-	0,33	14,792

Тузовська група лиманів	5,2	24,2	25,1	7,2	-	-
Всього по СТГ	3057,6	4371,4	3441,0	3661,3	2544,3	3013,012
ВСЬОГО	4355,8	5645,8	8435,3	9862,8	7595,2	8842,810

(розраховано за даними Управління «Західно-Чорноморська» Держрибохорона)

В лиманах Одеської області також практично повсюдно спостерігається зниження різноманітності та якісної структури уловів. У Дністровському лимані та Дністрі зникли з уловів чехоня, рибець, вирезуб, осетрові риби. Різко знизився вилов раків, судака. У солоних лиманах раніше переважали у видобутку чорноморські кефалі, бички, глоса, зараз найбільш масовими видами є атерина і піленгас.

Слід констатувати, що ситуація з виловом у внутрішніх водоймах має, у цілому, позитивну динаміку: якщо в перше десятиріччя (1992-2001рр.) загальний вилов у внутрішніх водоймах склав 30.68 тис.т, то зі створенням спеціальних товарних рибних господарств, у другому десятиріччі вилов склав вже 41.76 тис.т. Особливо збільшився вилов рослиноідних риб в водоймах, на яких створені спеціальні товарні рибні господарства, і він складає 50 % від загального обсягу. Внутрішні водойми уявляються найбільш перспективними з точки зору підвищення їх рибогосподарської ефективності та потенціалу в регіоні.

Розвиток рибпромислового комплексу у Одеському регіоні стримується за рахунок слабозвинутих рибопереробного та інфраструктурного його компонент. На сьогодні в області зареєстровано близько 50 рибопереробних підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють переробку риби. Але фактично жодне велике підприємство з переробки рибної продукції чи морепродуктів не працює на повну потужність. Використовуються моральне застарілі обладнання та технології. Відсутня відповідна ринкова збутова інфраструктура, до якої відносяться фірмова торгівля, оптові ринки. Це продукує цілу низку похідних проблем.

Регіональною тенденцією є високий ступень «тінізації» економічних відносин. Цьому сприяє існуючий галузевий механізм державного квотування, ліцензування, обліку та контролю. Економічні маніпуляції стосуються обсягів вилову, використання «чорного» ринку збуту та інших питань. За різними оцінками спеціалістів, за останні роки незаконно виловлена рибна продукція у регіоні складає більш 60% від загального ринкового обсягу.

Більш детальніший фокус розглядання проблемного поля функціонування рибного господарства області дозволив зафіксувати найбільш суттєві проблеми для цього етапу розвитку:

- недосконала законодавча податкова база для діяльності рибницьких господарств на внутрішніх водоймах області;

- не урегульованість законодавчих актів щодо надання в оренду штучних водойм загальнодержавного значення з обов'язковим створенням на них СТРГ, що не забезпечує їх ефективне рибогосподарське використання, внаслідок чого область щорічно недоотримає 3-4 тис. т риби);

- недостатня державна фінансова підтримка рибовідтворюючих комплексів, в умовах різкого подорожчання енергоносіїв, кормів, добрив, сітко матеріалів та ін. призводить до того, що їх проектні можливості використовуються лише на половину;

- відсутність механізму використання в інтересах рибного господарства

компенсаційних коштів, які нараховуються за шкоду, яка наноситься водним біоресурсам, внаслідок проведення різноманітних робіт на водних об'єктах;

- відсутність налагодженої системи дистрибуції риби та рибопродукції;

- несприятливий для рибницької галузі ціновий паритет між товарною рибною продукцією, з одного боку, та сировиною для вирощування риби і енергоносіями;

- відсутність на каналах, що з'єднують морські лимани Північно-Західного Причорномор'я з Чорним морем, стаціонарних водообмінних пристроїв, з конструкціями для запуску на нагул молоді кефалевих видів риб в весняний період та вилову товарної риби в осінній період, що призводить до погіршення екологічного стану зазначених водойм та неповне використання їх потенційних рибопродуктивних можливостей;

- відсутність рибоутримуючих пристроїв на каналах що з'єднують Придунайські водойми з Дунаєм, що призводить до виходу товарної риби з водосховищ в річку Дунай, яка стає об'єктом вилову рибалок інших країн;

- в регіональній системі державного управління (Одеська обласна держадміністрація) відсутня жодна структура, яка б безпосередньо займалась питаннями функціонування рибпромислового комплексу регіону як складного та комплексного об'єкту управління.

Перелік складових проблемного поля не є кінцевим. Кожну з перерахованих проблем слід розглядати одночасно і як наслідок визначних ситуацій, і як причину подальшого негативного розвитку рибпромислового комплексу. Саме тому світова практика управління рибним господарством підтверджує ефективність безперервного моніторингу та ситуативного менеджменту галузі, одним з важливих елементів якого є стратегування.

На наш погляд, рибогосподарський комплекс є саме тим об'єктом реформування, де край потрібен перерозподіл владних компетенцій, передача певних функцій управління галуззю від національного на регіональний рівень. Згідно діючого законодавства, місцеві органи влади практично зовсім усунені від управління галуззю, в той час, коли і промисел, і переробка, і відтворення біоресурсів сконцентровані саме на

регіональному рівні, а соціально-еколого-економічні проблеми, пов'язані з наслідками неефективного управління рибпромисловим комплексом, локалізовані і повинні вирішуватися на місцях. Очевидним є конфлікт інтересів, можливостей та відповідальності рівнів влади. Держава зацікавлена в оптимізації взаємодії органів центральної і регіональної влади, бізнесу. Тому структура управління галуззю повинна будуватися, виходячи з загального принципу узгодження цільових функцій управління, коли досягнення локальних (регіональних) цілей веде до виконання стратегічної цілі галуззі у цілому. Доречно додати, що регіоналізація виробництва в сфері промислового розведення риби стає сьогодні основою нової політики в індустрії рибальства також і в Росії, і в Євросоюзі.

Основним стратегічним документом для національного рибпромислового комплексу є Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012-2016 роки (далі - Програма), яка була прийнята Постановою Кабінету Міністрів №1245 від 23 листопада 2011 року. [1] Метою Програми задекларовано створення сприятливих умов для забезпечення розвитку рибного господарства та його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, що дасть змогу задовольнити потреби населення України у рибній продукції. Одеська область не ввійшла в гарантовані державою розвиваючі галузь заходи. Тим не менш, кожен з закладених у Програмі напрямів стосується Одеського регіону і має при цьому високу ступень актуальності для рибного господарства області та для всієї економіки регіону. Знайти регіональний стратегічний вектор розвитку - першочергове завдання для державного менеджменту області. Це завдання повинно бути вирішено за допомогою програмно-цільового методу управління, тобто шляхом розробки регіональної концепції, стратегії та програми розвитку, які повинні враховувати регіональну специфіку.

Від поетапної реалізації стратегічних документів очікується відтворення сировинної бази галузі, збільшення обсягів товарної риби, створення регіонального оптового ринку риби, додаткових робочих місць, відповідної економічної інфраструктури та інше. Для цього необхідно визначити конкурентні переваги рибної галузі в регіоні, найбільш перспективні напрями розвитку, ідентифікувати наявні бар'єри, що заважають галузі розвиватися, і передбачити дії щодо їх подолання, розробити механізми підтримки сталого функціонування рибогосподарського комплексу, і в першу чергу - системи стимулювання інвестицій в розвиток галузі.

Слід зазначити, що в Одеській області приймаються та працюють стратегічні документи, які безпосередньо не зв'язані з рибним господарством, але експлуатують ідею пріоритетності розвитку агропромислового комплексу, до якого структурно належить і рибне господарство. Так, Стратегічний план підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку Придунайського економічного субрегіону на 2012-2022 роки був розроблений без

урахування та конкретизації проблем рибогосподарського комплексу. Наступним об'єктом стратегування в області планується Ніжньодністровський субрегіон. Уявляється доцільним практика інтеграції та взаємозв'язку галузевих та субрегіональних територіальних програмних документів заради підвищення ефективності регіонального розвитку. Враховуючи складність та міждисциплінарність проблеми, необхідні управлінські ініціативи та зусилля по організації процесу стратегування рибного господарства Одеської області. Для цього слід залучити широке коло науковців, спеціалістів, та представників бізнесу Одеського регіону. Мета, завдання, заходи та очікувані результати регіональної програми розвитку рибного господарства, як кінцевого продукту, повинні з'єднувати та збалансовувати інтереси всіх суб'єктів рибного господарства Одеської області, базуватися на принципах транспарентності. Атрактивною у цьому контексті також уявляється ідея розвитку дорадництва з питань аква- та марікультури, використання та відтворення водних живих ресурсів, ринкової дистрибуції, що передбачає організацію системи регіональних державних служб консультування та системи приватних дорадчих служб для усіх зацікавлених сторін у розвитку рибпромислового комплексу Одеської області.

Література

1. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012-2016 роки. Постанова КМУ № 1245 від 23 листопада 2011 року / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011>
2. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України, 8 липня 2011 року/ Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>

Abstract

Fesenko O. O.

The State of Odessa Region Fisheries and Aquaculture for Fish Industry Strategy Development

In this article were analyzed such items as current state, the main trends, territorial and branch problems of fisheries sector. The necessity of program-target method for fish industry management in the Odessa region is grounded.